

STUDENTŲ NUOSTATOS SKOLINIMOSI ATŽVILGIU IR JŲ SKOLINIMOSI ELGESYS

Šarūnas Žukauskas

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas,
Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas zukauskas.sarunas@gmail.com

Prof. dr. Rita Žukauskienė

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas,
Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas rzukausk@mruni.eu

*Pateikta 2011 m. rugsėjo 14 d.
Parengta spausdinti 2012 m. balandžio 16 d.*

Anotacija

Pastaruosius du dešimtmečius įvairių sričių mokslininkai domėjosi įsiskolinimo problema, bandydami nustatyti svarbiausius su didesne įsiskolinimų rizika susijusius demografinius, socialinius, psichologinius veiksnius. Vienas iš dažniausiai su didesne įsiskolinimų rizika siejamų psichologinių faktorių yra palankios nuostatos skolinimosi atžvilgiu. Ilgą laiką šios nuostatos buvo matuojamos kaip vienos dimensijos konstruktas (už skolinimąsi ir prieš), tačiau pastarųjų metų tyrimų rezultatai (pvz.: Scott ir Lewis,

2001; Haultain, 2009) rodo, kad nuostatos skolinimosi atžvilgiu gali būti geriau paaiškinamos ne vienu, o dviem arba trimis faktoriais. Šio **tyrimo tikslas** buvo nustatyti studentų nuostatų skolinimosi atžvilgiu struktūrą bei nuostatų sąsajas su finansiniu studentų elgesiu. **Tyrimo metodas:** tyrimui buvo pasirinktas plačiausiai paplitęs Davies ir Lea (1995) studentų nuostatų skolinimosi atžvilgiu matavimo klausimynas bei papildytas jo variantas – Haultain ir bendradarbių (2010) nuostatų klausimynas. Tyrimo dalyvavo 86 antro ir trečio kurso studentai. **Rezultatai ir išvados:** klausimynų faktorinės analizės rezultatai rodo, kad nuostatos skolinimosi atžvilgiu susideda iš dviejų faktorių – paskolos vengimo ir paskolos naudos, o išskirtos skalės pasižymi gerais psichometriniais rodikliais ir sutampa su Haultain išskirtomis skalėmis. Paskolos vengimas buvo aukštesnis paskolų neturinčių tiriamųjų grupėje, paskolos naudos faktorius ir finansinio elgesio sąsajų nebuvo aptikta.

Reikšminiai žodžiai: nuostatos, studijų paskolos, kreditai.

1. Įvadas

Skolinimasis ir probleminės skolos tampa vis didesne problema šiuolaikinėje visuomenėje. Ši problema ypatingai aktuali daugelyje išsivysčiusių šalių, pvz.: Jungtinėje Karalystėje, Vokietijoje, Prancūzijoje pradelstų įsiskolinimų dydis nuo 1990 iki 2003 metų padvigubėjo (Gearing et al., 2010). Lietuvoje ši aktualija gana nauja, nes ekonomikos pakilimo laikotarpiu padaugėjo galimybių privatiems asmenims skolintis vartojimo, būsto įsigijimo ir kitoms reikmėms. Tuo laikotarpiu padaugėjo finansines paslaugas teikiančių įstaigų ir išaugo siūlomų paslaugų spektras: būsto kreditai, lizingas, vartojimo kreditai, kredito kortelės, greitieji kreditai ir daugelis kitų skolinimo priemonių tapo prieinamos didžiajai daliai Lietuvos gyventojų.

Lengvesnis skolinimosi priemonių prieinamumas leidžia lengviau įsigyti brangių pirkinių, kuriems sutaupyti yra labai sunku (pvz.: būstą), tačiau tuo pačiu metu susijęs ir su papildoma rizika. Kompanijos „Creditinfo“ (*Creditinfo Lietuva*, 2011) surinkti duomenys apie gyventojų įsiskolinimus Lietuvoje rodo, kad 2011 m. liepos mėnesio pabaigoje fiziniai asmenys Lietuvoje turėjo 2,46 mlrd. litų pradelstų skolų, o skolų turėjo 222 tūkst. Lietuvos gyventojų. Per dvejus metus, nuo 2009 metų vidurio, šie skaičiai išaugo daugiau nei dvigubai (nuo 1 mlrd. litų ir apie 100 tūkst. gyventojų). „Creditinfo“ surinkti duomenys rodo, kad didžioji dalis pradelstų įsipareigojimų yra susiję būtent su skolomis finansų įstaigoms – bankams, kredito unijoms, greitųjų kreditų bendrovėms, išperkamosios nuomos kompanijoms.

Sistemingų tyrimų, kurie tirtų įsiskolinimų priežastis ir pasekmes, Lietuvoje nėra atliekama. Iš statistinių duomenų galima sudaryti demografinius su didesnės skolos rizikomis susijusių grupių portretus. Dažniau į skolas linkę įklimpti vyrai (Lietuvoje – 71 proc. skolų tenka vyrams, 29 proc. – moterims), vyrų skolos lygis yra aukštesnis nei moterų (vidutinė vyro skola 2011 m. liepos mėn. – 7153 litai, vidutinė moters skola – 4548 litai). Iš demografinių kintamųjų, susijusių su didesne rizika, galima išskirti ir skolininkų amžių (didžiausia rizika tenka jauniems, 25–36 metų asmenims, mažiau-

siai skolingi 55 metų ir vyresni gyventojai). Dauguma šių rodiklių sutampa su užsienio šalių tyrėjų pateikiamais duomenimis: dažniau įsiskolina jauni žmonės, vyrai patenka į didesnę rizikos grupę ir kt. (pvz.: Livingstone ir Lunt, 1992; Garling et al., 2010).

Probleminiu skolinimusi nuo praeito amžiaus VIII–IX dešimtmečių ėmė intensyviau domėtis įvairių sričių mokslininkai. Sociologai, teisininkai, politikos mokslų atstovai, psichologai, ekonomistai tyrinėjo priežastis, kurios gali lemti didesnę įsiskolinimų riziką (Davies ir Lea, 1995). Šie tyrimai bandė atsakyti į klausimą, ar įsiskolinimai yra daugiausia lemiami ekonominių aplinkybių, ar, bent jau iš dalies, augantį skolų lygį galima būtų paaiškinti psichologiniais veiksniais (Davies ir Lea, 1995, Boddington ir Kemp, 1999). Didelė įsiskolinimo klausimų tyrimų dalis buvo atliekama su studentų imtimi. Studentai sulaukė ypatingo tyrėjų dėmesio, nes studijų paskolos dalyje išsivysčiusių pasaulio šalių sudaro antrą pagal dydį paskolų grupę po būsto paskolų, o kai kuriose šalyse jomis naudojasi didžioji studentų dalis (Haultain, Kemp ir Chernyshenko, 2010). Prieš kelerius metus Lietuvos studentams suteikta galimybė gauti paskolas studijoms finansuoti, todėl tirti studentų įsiskolinimo lygį galinčius nulemti veiksnius tampa svarbu ir Lietuvoje.

Atlikus psichologinių ir demografinių įsiskolinimą lemiančių veiksnių tyrimus nustatyta, kad nemažai kintamųjų yra susiję su aukštesniu skolų lygiu. Be jau anksčiau minėtų lyties ir amžiaus, su skolomis siejasi išsilavinimas, šeimos socioekonominis statusas, kredito kortelių skaičius, situaciniai kintamieji, pajamų lygis ir kiti demografiniai rodikliai. Iš psichologinių charakteristikų, susijusių su didesne įsiskolinimų rizika, dažnai minimi kontrolės lokusas, savigarba, nuostatos pinigų ir skolinimosi atžvilgiu, įveikos gebėjimai, ekstraversija, laiko perspektyva, impulsyvumas (pvz.: Livingstone ir Lunt, 1992; Tokunaga, 1993; Stone ir Maury, 2006). Nors demografinių ir psichologinių veiksnių, kurie siejasi su aukštesne įsiskolinimo rizika, yra daug ir sukurti juos apibendrinantį modelį yra labai sunku, aišku yra viena – aukštesnis skolų lygis ir bloga finansinė padėtis turi neigiamų pasekmių fizinei ir psichinei sveikatai (pvz.: Roberts et al., 2000; Brown et al., 2004).

Nuostatos skolinimosi atžvilgiu

Teigiamos nuostatos skolinimosi atžvilgiu dažname tyrime yra minimos kaip viena iš svarbiausių psichologinių įsiskolinimo priežasčių (Haultain, Kemp ir Chernyshenko, 2010). Anot kai kurių tyrėjų, nuostatos darosi vis palankesnės skolinimuisi, ir nuo 1980-ųjų išsivysčiusiose šalyse paskolos tapo normalia kasdienio gyvenimo dalimi (pvz.: Garling et al., 2010).

Atlikus nuostatų ir skolinimosi sąsajų tyrimus, nustatytos teigiamos koreliacijos tarp teigiamų nuostatų ir įsiskolinimo dydžio (pvz.: Livingstone ir Lunt, 1992; Lea et al., 1993), tačiau nebuvo aiškūs priežastiniai ryšiai, ar nuostatos turi įtakos įsiskolinimų dydžiui, ar turimi įsiskolinimai verčia keisti nuostatas. Davies ir Lea (1995) buvo vieni iš pirmųjų, bandžiusių nustatyti šį priežastingumą. Jų tyrimo rezultatai atskleidė, kad paskolas turinčių studentų nuostatos skolinimosi atžvilgiu pasislenka į teigiamą pusę jiems baigiant universitetą. Be to, vyresnių kursų studentai ne tik labiau toleruodavo skolas,

bet ir turėjo jų daugiau. Dar vienas svarbus tyrimo aspektas buvo tai, kad tarp skolų augimo ir nuostatų pasikeitimo į teigiamą pusę praeina vieneri metai (skolos labiausiai auga tarp 1 ir 2 kursų, nuostatų pokyčiai didžiausi tarp 2 ir 3 kursų). Tai leidžia spėti, kad skolų dydis turėjo įtakos nuostatų keitimuisi, o ne atvirkščiai. Šiuos tyrimo rezultatus pakartojo ne vienas vėlesnis tyrimas (Scott ir Lewis, 2001; Van Dyke ir Little, 2002; Haultain, 2009). Davies ir Lea (1995) perspėja apie „save palaikančios skolos kultūros“ atsiradimą, kai teigiamos nuostatos gali skatinti skolintis, o pozityvi skolinimosi patirtis (pvz.: mažos studijų paskolos įmokos) mažinti atsargumą ateityje.

Nors nuostatos buvo minimos kaip viena iš svarbių psichologinių įsiskolinimo priežasčių, ilgą laiką nebuvo standartizuotos metodikos, skirtos joms matuoti. Davies ir Lea (1995) sukurta skalė studentų nuostatoms skolinimosi atžvilgiu matuoti tapo pagrindu daugeliui vėliau atliktų tyrimų. Davies ir Lea skalę sudaro 14 teiginių, iš jų septyni yra „už“ ir septyni „prieš“ skolinimąsi. Perkodavę teiginius, autoriai skalę pateikdavo kaip vienos dimensijos nuostatų skalę (už arba prieš skolinimąsi, vidinis skalės suderinamumas Cronbach's $\alpha = 0,79$). Naujesni tyrimai, kuriuose naudotas šis klausimynas, rodė mažesnius vidinio Davies ir Lea skalės suderinamumo rodiklius (pvz.: Boddington ir Kemp, 1999; Haultain, Kemp ir Chernyshenko, 2010). Skalės faktorinės analizės rezultatai rodo, kad skalė susideda iš dviejų arba trijų atskirų faktorių, o ne vieno bendro faktoriaus (pvz.: Scott ir Lewis, 2001; Van Dyke ir Little, 2002; Haultain, Kemp ir Chernyshenko, 2010). Scott ir Lewis tyrimo duomenimis, Nuostatų skolinimosi atžvilgiu skalė susideda iš dviejų faktorių: „prieš skolinimąsi“ ir „už skolinimąsi“. Haultain su bendradarbiais išskyrė paskolos vengimo (angl. *debt avoidant*) ir paskolos būtinybės (angl. *debt necessary*) faktorius, tačiau į jų sudarytą galutinę 9 klausimų skalę pateko tik 6 Davies ir Lea skalės klausimai (kiti klausimai buvo paimti iš papildomų Scott ir Lewis ir Van Dyke ir Little klausimų). Pagal Haultain (2009) tyrimo duomenis, paskolos vengimo ir paskolos būtinybės subskalės tarpusavyje nekoreliuoja. Todėl, naudojant šią tyrimo metodiką naujoje socialinėje kultūrinėje aplinkoje, verta patikrinti jos psichometrinės charakteristikas ir pritaikyti Lietuvos sąlygoms.

Naujausi nuostatų skolinimosi atžvilgiu tyrimų rezultatai sutampa su kitų socialinės psichologijos nuostatų tyrimų rezultatais. Jau prieš kelis dešimtmečius buvo pastebėta, kad žmonės dažnai turi prieštaringas nuostatas to paties reiškinio atžvilgiu (Scott, 1968; Kaplan, 1972, pagal Bassili, 2008). Gali būti, kad kai kurie žmonės yra nusistatę nepalančiai skolinimosi atžvilgiu, tačiau tuo pačiu metu mato ir paskolos teikiamą naudą (pvz.: paskola leidžia susimokėti už studijas arba finansuoti pirmo būsto įsigijimą).

Geresnis nuostatų skolinimosi atžvilgiu struktūros pažinimas leistų lengviau prognozuoti nuostatų ir kitų išorinių kintamųjų sąsajas, pavyzdžiui, sąsajas su finansiniu elgesiu (Reise, Waller ir Comrey, 2000; Basili, 2008). Galima tikėtis, kad skirtingi nuostatų aspektai turės kiek skirtingas sąsajas su demografiniais kintamaisiais, finansiniu elgesiu ir kitais psichologiniais konstruktais.

Šis tyrimas turėjo du tikslus. Pirmiausia, mes siekėme adaptuoti Davies ir Lea (1995) ir Haultain (2009) studentų nuostatų skolinimosi atžvilgiu klausimyną ir ištirti studentų nuostatų skolinimosi atžvilgiu struktūrą. Antras tikslas buvo patikrinti, kaip šios nuostatos siejasi su skolinimosi elgesiu.

2. Tyrimo metodas

Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyviais buvo bakalauro studijų antro ir trečio kursų studentai ($N = 86$), besimokantys nuolatine studijų forma dieniniame arba vakariniame skyriuje. Dauguma tyrimo dalyvių buvo moterys (72 proc.), tyrimo dalyvių amžiaus vidurkis buvo 22,3 metų (standartinis nuokrypis 3,37 metų, iki 22 metų amžiaus buvo 66,3 proc. tiriamųjų), jauniausiam tyrimo dalyviui buvo 19 metų, vyriausiam – 33 metai.

Metodikos

Nuostatų skolinimosi atžvilgiu klausimynas buvo sudarytas remiantis Davies ir Lea (1995) klausimynu ir jo papildytomis versijomis (Scott ir Lewis, 2001; Van Dyke ir Little, 2002; Haultain, 2009). Galutinis nuostatų klausimynas buvo sudarytas iš Davies ir Lea (1995) klausimyno bei papildomų klausimų iš Haultain (2009) klausimyno (Haultain klausimyną sudarė Davies ir Lea klausimyno klausimai ir 11 papildomų klausimų). Buvo gautas abiejų klausimynų autorių sutikimas naudoti jų sukurtas skales tyrimų tikslais. Klausimynas buvo išverstas į lietuvių kalbą naudojant dvigubo vertimo procedūrą, klausimyno galutinę versiją peržiūrėjo du nepriklausomi psichologijos išsilavinimą turintys specialistai. Iš klausimyno buvo pašalinti keli klausimai, kurie neatitiko situacijos Lietuvoje (pvz.: klausimai, susiję su beprocentėmis studijų paskolomis). Galutinę nuostatų klausimyno versiją sudarė 24 teiginiai, vertinami 5 balų Likerto skale.

Finansinio elgesio vertinimui buvo pasitelkti klausimai iš Lea ir bendradarbių tyrimų (1993, 1995) bei Lietuvai adaptuoti klausimai iš Mitchel (1983) klausimyno „Taupymo ir išlaidavimo elgesio matavimas“ (angl. *“Behavioral measures for spending and saving”*). Klausimyną sudaro klausimai, susiję su pajamomis, taupymu ir skolinimusi.

Finansinis kontrolės lokusas buvo matuotas Mewse, Lea ir Wrapson (2010) straipsnyje naudota skale (4 teiginiai, 5 balų Likerto skalė).

Tiriamųjų taip pat buvo prašoma atsakyti į keletą demografinių klausimų. Bendras klausimyno pildymas truko apie 10–15 minučių, daugiau nei 85 proc. studentų, kuriems buvo išdalintos anketos, grąžino jas užpildytas.

3. Rezultatai

Finansinio elgesio klausimyno rezultatai

Paskolomis (išskyrus nekilnojamojo turto) naudojosi 18,1 proc. tyrimo dalyvių. Iki 500 litų buvo skolingi 5,8 proc. tyrimo dalyvių, po 3,5 proc. tyrimo dalyvių nurodė turintys paskolų nuo 501 iki 1000 litų ir daugiau kaip 5000 litų, 2,3 proc. buvo skolingi 1001–3000 litų.

Daugiau nei 66 proc. tyrimo dalyvių pajamos buvo iki 1000 litų – 23,3 proc. per mėnesį verčiasi su pajamomis iki 500 litų, 43 proc. tyrimo dalyvių pajamos per mėnesį sudaro nuo 501 iki 1000 litų. Tik 9,3 proc. tyrimo dalyvių nurodė gaunantys daugiau nei 2000 litų pajamų per mėnesį.

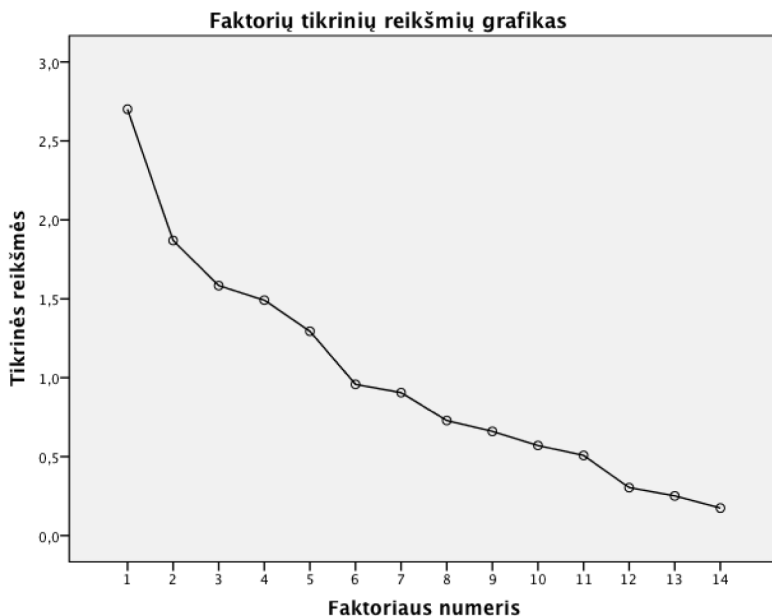
Taupymo priemonėmis visiškai nesinaudojo 39,5 proc. tiriamųjų. Viena taupymo priemone (dažniausiai pensijos kaupimo privačiame fonde sutartis arba taupomoji sąskaita banke) naudojosi 34,9 proc. tiriamųjų, dar 20,9 proc. tiriamųjų naudojosi dviem iš išvardintų taupymo priemonių.

Kaip ir galima buvo tikėtis, buvo aptikti statistiškai patikimi ryšiai tarp demografinių kintamųjų ir finansinio elgesio kintamųjų. Tyrimo dalyvių amžius teigiamai siejosi su gaunamomis pajamomis (Spearman Rho = 0,427, $p < 0,001$), naudojamų taupymo priemonių skaičiumi (Spearman Rho = 0,213, $p < 0,05$).

Nuostatų skolinimosi atžvilgiu klausimyno psichometrinės charakteristikos

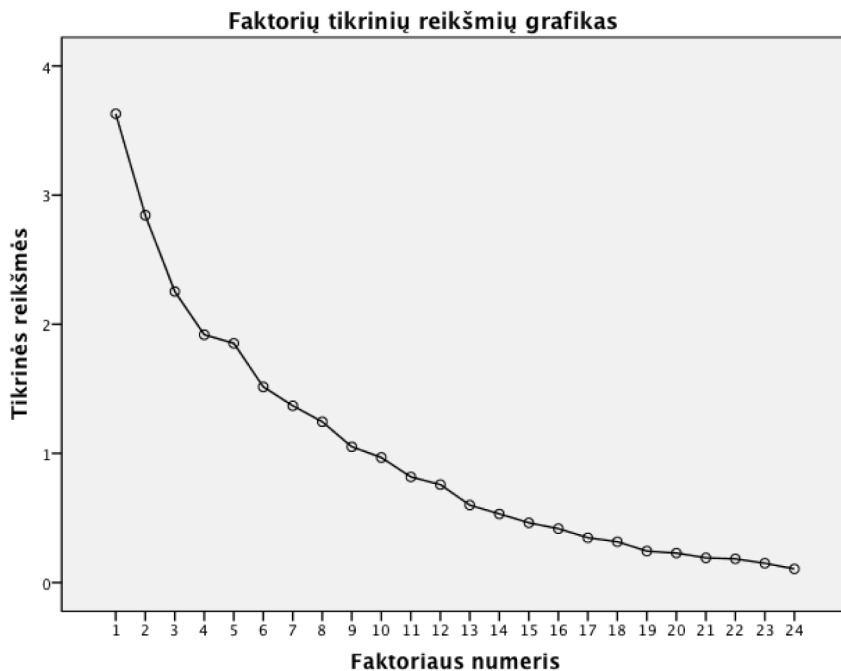
Vertindami nuostatų skolinimosi atžvilgiu klausimynų psichometrinės charakteristikas, iš pradžių atlikome Davies ir Lea (1995) sukurto klausimyno analizę. Keturiolikos klausimų klausimyno vidinis suderinamumas buvo gana žemas (Cronbach's $\alpha = 0,620$), panašus į kitų šį klausimyną naudojusiu tyrimų vidinio suderinamumo rodiklius (tarp 0,58 ir 0,70, pagal Haultain, 2009). Žemas klausimyno vidinis suderinamumas leidžia spėti, kad jis susideda daugiau nei iš vienos dimensijos.

Davies ir Lea (1995) klausimyno faktorinės analizės, naudojant Lietuvoje surinktus duomenis, rezultatai rodo, kad klausimynas susideda iš daugiau nei vieno faktoriaus. Faktorių tikrinių reikšmių grafikas (angl. *scree plot*) rodo, kad Davies ir Lea (1995) klausimynas geriausiai gali būti paaiškinamas vieno arba dviejų faktorių (1 pav.). Papildoma skalės faktorinė analizė, ribojant faktorių skaičių iki dviejų, nedavė lengvai interpretuojamo ir geru vidiniu suderinamumu pasižyminčio skalės varianto.

1 pav. Davies ir Lea (1995) studentų nuostatų skolinimosi atžvilgiu klausimyno faktorių tikrinių reikšmių grafikas.

Į tolesnę analizę buvo įtraukti Haultain su bendradarbiais (2009, 2010) naudoti papildomi klausimai. Siekdami nustatyti šio naujai sudaryto klausimyno faktorių struktūrą ir atrinkti svarbiausius klausimus, atlikome Nuostatų skolinimosi atžvilgiu klausimyno faktoriinę analizę su Varimax ašių pasukimu. Faktoriinės analizės rezultatai rodo, kad klausimyno struktūrą geriausiai atspindėtų 2–4 faktoriai (2 pav.).

2 pav. Haultain (2009, 2010) studentų nuostatų skolinimosi atžvilgiu klausimyno faktorių struktūra

Papildoma klausimyno faktoriinė analizė buvo atlikta siekiant patikrinti 2, 3 ir 4 faktorių struktūrą. Dviejų faktorių skalės variantas buvo lengviausiai interpretuojamas, todėl galutiniam skalės variantui buvo pasirinkta ši versija. Po faktoriinės analizės ribojant faktorių skaičių iki dviejų, iš 24 klausimyno buvo pašalinti 12 teiginių, kurie mažesniais nei 0,500 svoriais pateko į vieną iš dviejų faktorių. Papildoma likusių klausimų faktoriinė analizė parodė, kad 2 klausimai pateko į abu faktorius panašiais svoriais, todėl jie buvo pašalinti iš tolesnės klausimyno analizės. Po abiejų faktorių subskalių vidinio suderinamumo analizės iš antrojo faktoriaus buvo pašalintas vienas klausimas, kuris mažino bendrą skalės vidinio suderinamumo rodiklį.

Galutinis Studentų nuostatų skolinimosi atžvilgiu klausimyno variantas sudarytas iš 9 klausimų, kurie pateko į 2 faktorius. Pirmąjį faktorių sudaro 5 klausimai, kurie aiškiai atspindi nuostatas „prieš“ skolinimąsi (toliau – *Paskolos vengimo faktorius*), faktoriaus vidinis suderinamumas Cronbach's $\alpha = 0,717$. Antrąjį faktorių – „už“ skolinimąsi (toliau – *Paskolos naudos faktorius*), sudaro 4 klausimai, jų vidinis suderina-

mumas Cronbach's $\alpha = 0,713$. Pirmasis faktorius paaiškina 31 proc. duomenų sklaidos, antrasis – 22 proc. Faktorių svoriai ir klausimų formuluotės pateikiamos 1 lentelėje. Faktoriai tarpusavyje statistiškai patikimai nekoreliuoja ($r = 0,091$, $p > 0,05$).

1 lentelė: Nuostatų skolinimosi atžvilgiu klausimyno faktorių struktūra

Teiginio nr.	Teiginio formuluotė	Faktorius	
		1	2
1	Geriau turėti ką nors dabar ir sumokėti už tai vėliau		0,705
2	Galima skolintis pinigų, jei jų reikia maistui įsigyti		0,695
3	Imti paskolą gerai, nes tai leidžia man, kaip studentui, mėgautis gyvenimu		0,837
4	Aš geriau būčiau skolingas pinigų, nei keisčiau savo gyvenimo būdą		0,636
5	Kai paimi pirmą paskolą, tampa labai sunku išstrūkti iš skolų rato	0,748	
6	Būti skolingam pinigų iš esmės yra blogai	0,515	
7	Aš rimtai susirūpinęs dėl skolų, kurias galiu sukaupti besimokydamas universitete	0,584	
8	Studentų paskolos atbaido žmones nuo stojimo į universitetą	0,786	
9	Vienas iš blogiausių buvimo studentu aspektų yra buvimas skolingam	0,786	

Klausimyno struktūra yra panaši į tą, kurią nustatė Haultain su bendradarbiais (2010). Paskolos naudos faktoriuje su Haultain klausimynu sutapo trys teiginiai (1, 3 ir 4). Haultain sudarytame klausimyne nebuvo antrojo klausimo (*Galima skolintis pinigų, jei jų reikia maistui įsigyti*), tačiau Haultain klausimyne buvo du papildomi klausimai, susiję su studijų paskolomis. Minėti klausimai nepateko į mūsų išskirtus faktorius, nes buvo specifiskai susiję su Naujosios Zelandijos kontekstu, kur studijų paskolos yra beprocentės ir jomis naudojasi didžioji dauguma studentų.

Paskolos vengimo faktoriuje su Haultain išskirtais faktoriais sutapo trys teiginiai (7, 8 ir 9). Į klausimyną nepateko vienas Haultain teiginys (*vienas iš blogiausių buvimo studentu aspektų yra tai, kad turi mažai pinigų*), tačiau pateko du papildomi teiginiai iš Davies ir Lea klausimyno (5 ir 6).

Nuostatos skolinimosi atžvilgiu sąsajos su finansiniu elgesiu

Išskirti du atskiri nuostatų skolinimosi atžvilgiu faktoriai leido tikėtis, kad nuostatų skolinimosi atžvilgiu subskalės skirtingai siesis su kai kuriais finansinio elgesio ar demografiniais kintamaisiais. Mūsų atlikta analizė parodė, kad vienintelis kintamasis, kuris siejosi statistiškai patikimai su *Paskolos vengimo faktoriumi*, yra paskolų dydį matuojantis kintamasis (Spearman Rho = $-0,303$, $p < 0,01$). Kiti matuoti demografiniai ir finansinio elgesio kintamieji (pvz.: amžius, lytis, pajamų dydis, taupymo priemonių naudojimas, finansinis kontrolės lokusas) neturėjo statistiškai patikimų ryšių su nuostatų subskalėmis.

Paskolomis naudojosi tik 18 proc. tyrimo dalyvių, todėl buvo nutarta palyginti dviejų grupių (turinčių paskolas ir neturinčių paskolų) *Paskolos vengimo* ir *Paskolos naudos faktorius*. Neturinčių paskolų paskolos vengimo skalės vidurkis buvo 14, turinčių paskolų – 10,3, paskolos naudos vidurkiai atitinkamai buvo 10,6 ir 10,9. Palyginus grupes Mann-Whitney U kriterijumi gauta, kad grupės statistiškai patikimai skiriasi Paskolos vengimo skalėje ($p < 0,01$), tačiau nesiskiria paskolos naudos skalės rezultatai.

4. Rezultatų aptarimas

Tyrimo rezultatai rodo, kad studentų nuostatos skolinimosi atžvilgiu susideda iš dviejų faktorių (paskolos naudos ir paskolos vengimo) ir sutampa su naujausių studentų nuostatas tyrinėjusių autorių tyrimų rezultatais (Hayhoe, 1999; Haultain et al., 2010; Scott ir Lewis, 2001). Išskirti faktoriai yra panašūs su kitose šalyse atliktų tyrimų pateikiamais rezultatais, o sudaryta 9 teiginių skalė pasižymi aiškia faktorine struktūra ir geru vidiniu suderinamumu.

Vienas iš išskirtų faktorių – paskolos vengimo faktorius – neigiamai siejosi su paskolos dydžiu (paskolų neturintys studentai surinko vidutiniškai aukštesnius paskolos vengimo subskalės balus), tačiau nebuvo aptikta kitų statistiškai reikšmingų ryšių tarp demografinių ar finansinio elgesio kintamųjų ir nuostatų subskalių. Rezultatai iš dalies sutampa su kitų tyrimų rezultatais, pavyzdžiui, Haultain et al. (2010) aptiko, kad žema paskolos baimė ir aukštas naudos supratimas prognozuoja didžiausią įsiskolinimo lygį paskutiniuose kursuose.

Didžiausias šio tyrimo ribotumas yra maža imtis ir mažas procentas studentų, kurie turi skolinimosi patirties (Lietuvoje studijų paskolos pradėtos teikti nuo 2009 metų, tad jos dar nėra tokios populiarios, kaip kitose išsivysčiusiose šalyse) bei taikytas skersinio pjūvio metodas. Didesnė tyrimo imtis ir didesnis studijų paskolas turinčių studentų skaičius leistų tiksliau įvertinti nuostatų sąsajas su skolinimosi elgesiu ir patirtimi ir atlikti detalesnę nuostatų finansinio elgesio sąsajų analizę, o atlikus longitudinius tyrimus būtų galima nustatyti nuostatų priežastingumą. Galima tikėtis aptikti skirtingus paskolos naudos ir paskolos vengimo subskalių pokyčius priklausomai nuo skolinimosi patirties (Davies ir Lea, 1995; Bassili, 2008; Haultain et al., 2010). Svarbu yra tai, kad tikslesnis nuostatų matavimas (pvz.: dvi dimensijos vietoj vienos) leistų geriau prognozuoti galimas įsiskolinimo problemas ateityje. Be to, tokie tyrimai leistų nustatyti nuostatų skolinimosi atžvilgiu formavimosi mechanizmus.

Tolesniuose tyimuose būtų svarbu iširti ir nuostatas, susijusias su kitų rūšių – vartojimo kreditais, būsto paskolomis. Taip pat būtų svarbu tirti platesnę tiriamųjų imtį – savarankiškai gyvenančius suaugusiuosius, kurie turi daugiau skolinimosi galimybių ir dažniau naudojami finansinių institucijų paslaugomis.

LITERATŪRA

- Bassili J. N. Attitude Strength. in Crano W. D., & Prislin R. (eds.), *Attitudes and Attitude Change*. New York, NY: Taylor & Francis Group. 2008. p. 237-260.
- Reise S. P., Waller N. G., Comrey A. L. Factor Analysis and Scale Revision. *Psychological Assessment*. 2000, 12(3):287 - 297.
- Boddington, L., & Kemp, S. Student debt, attitudes towards debt, impulsive buying, and financial management. *New Zealand Journal of Psychology*. 1999, 28:89-93.
- Brown, S., Taylor K., & Price S. W. Debt and distress: Evaluating the psychological cost of credit. *Journal of Economic Psychology*. 2005, 26(5):642 - 663.
- Challender C. Attitudes to debt. 2003, <<http://www.universitiesuk.ac.uk/Publications/Documents/studentdebt.pdf>> [žiūrėta 2011-01-20].
- Creditinfo Lietuva. 2011. *Lėtėja gyventojų pradelstų skolų augimo tempai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-10].<<http://creditinfo.lt/unused/press-room/news/news-item/2011/08/17/Manocreditinfo.lt-ltjagyventoj-pradelst-skol-augimo-tempai/>>.
- Davies, E., & Lea, S. E. G. Student attitudes to student debt. *Journal of Economic Psychology*. 1995, 16:663-679.
- Garling, T., Kirchler, E., Lewis, A., van Raaij, F. Psychology, Financial Decision Making, and Financial Crises. *Psychological Science in the Public Interest*. 2010, 10(1):1-47.
- Hayhoe C. R., Leach L., & Turner P. R. Discriminating the number of credit cards held by college students using credit and money attitudes. *Journal of Economic Psychology*. 1999, 20(6):643-656.
- Haultain, S. A. *Deciding to enter tertiary education and taking on debt: A longitudinal perspective*. Christchurch, NZ. University of Canterbury, 2009. (daktaro disertacija)
- Lea, S. E. G., Webley, P., & Levine, R. M. The economic psychology of consumer debt. *Journal of Economic Psychology*. 1993, 14:85-119.
- Lea, S. E. G., Webley, P., & Walker, C. M. Psychological factors in consumer debt: money management, economic socialization, and credit use. *Journal of Economic Psychology*. 1995, 16:681-701.
- Livingstone, & S. Lunt P.K. Predicting personal debt and debt repayment: Psychological, social and economic determinants. *Journal of Economic Psychology*. 1992, 13:111-134.
- Mewse, A. J., Lea, S. E. G., & Wrapson W. First steps out of debt: Attitudes and social identity as predictors of contact by debtors with creditors. *Journal of Economic Psychology*. 2010, 31:1021-1034.
- Roberts, R., Golding, J., Towell, T., Reid, S., Woodford, S., Vetere, A., et al. Mental and physical health in students: the role of economic circumstances. *British Journal of Health Psychology*. 2000, 5(3):289-297.
- Scott, A. J., & Lewis, A. Student loans: The development of a new dependency culture? In A. J. Scott, A. Lewis, & S. E. G. Lea (eds.), *Student debt: The causes and consequences of undergraduate borrowing in the UK*. Bristol: The Policy Press, 2001.
- Stone, B., & Maury R. V. Indicators of personal financial debt using a multi-disciplinary behavioral model. 2006, *Journal of Economic Psychology*. 27:543-556.
- Tokunaga, H. The use and abuse of consumer credit: application of psychological theory and research. *Journal of Economic Psychology*. 1993, 14(2):285-316.

PSYCHOMETRIC CHARACTERISTICS OF STUDENT ATTITUDES TO THE DEBTS SCALE

Šarūnas Žukauskas

Mykolas Romeris university, Lithuania

Prof. Dr. Rita Žukauskienė

Mykolas Romeris university, Lithuania

Summary

Recent decades have drawn the attention of researchers from various fields towards the indebtedness problem. Numerous research attempts have tried to determine demographic, economic, psychological characteristics that are connected with a higher risk of indebtedness. One of the most frequently mentioned psychological factors correlating with indebtedness level were positive attitudes to debt. Attitudes to debt were measured as a one-dimensional construct (pro- and anti- debt), but recent advances in the field show that attitudes towards debt can be better explained by two or three factors (for example, Scott & Lewis, 2001; Haultain, 2009).

The **main goal** of this research was to explore the structure of attitudes to student debt among a sample of Lithuanian students (N=86), and explore relations between attitudes to debt and financial behavior among students.

Method. We used two scales to measure attitudes to debt scale: Davies & Lea (1995), and the attitudes to debt scale and revised version of the scale, used by Haultain et al. (2010).

Results and conclusions: Exploratory factor analysis of both of the scales shows that attitudes to debt are not unidimensional and could be better explained by two distinct factors. After factor analysis our final version of the student attitudes to debt scale consisted of 9 items falling into two factors: debt avoidance (Cronbach's $\alpha=0,717$) and debt utility (Cronbach's $\alpha=0,713$). The scale closely resembled the Haultain et al. (2010) scale, although some of the items were different because of situational factors (e.g. items concerning interest free student loans do not apply in Lithuania). We also found that debt avoidance was lower among students who were using loans. Additionally, we found that debt utility did not correlate with financial behavior.

Keywords: Attitudes, student debt, credit use